

A báró Podmaniczky
család szerepe a 18–19. századi
magyar kultúrában

Szerkesztette
GURKA DEZSŐ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2017

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadó könyvei nagy kedvezménnyel az interneten is megrendelhetők.
www.gondolatkialdo.hu
facebook.com/gondolat

© Szerzők, szerkesztő, 2017

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Gál Mihály
A kötetet tervezte Lipót Éva

A borítót Ludwig Rohbock *Aszód látképe a Podmaniczky-kastélyokkal* című
vízfestményének felhasználásával Pintér László készítette.

ISBN 978 963 693 817 8

Tartalom

Előszó	7
POÓR JÁNOS Európai látókör, hazai horizont	11
A Podmaniczkyak hazai és külföldi kulturális kapcsolatai a 18–19. század fordulóján	
SZ. KRISTÓF ILDIKÓ Alexander von Humboldt és a Podmaniczkyak <i>Mozaikok a földrajz és az egyetemes néprajz 19. századi tudománytörténetéhez</i>	25
SZILÁGYI MÁRTON Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna irodalmi szalonja <i>Legenda és valóság</i>	41
LATZKOVITS MIKLÓS – RAB IRÉN Az Inscriptiones Alborum Amicorum és Podmaniczky Sándor (1758–1830) emlékkönyvei	55
KRÁSZ LILLA „Respublica litteraria Podmaniczkyana” <i>Báró Podmaniczky József nyugat-európai utazása egy útitárs naplójának tükrében</i>	73

Báró Podmaniczky Károly kulturális kapcsolatrendszere

PAPP GÁBOR Podmaniczky Károly báró, a minerofil bányatiszt	91
GURKA DEZSŐ Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása	111
TARI LUJZA Magyar zene Carl Maria von Weber műveiben <i>Podmaniczky Károly mint közvetítő?</i>	133
BALOGH PIROSKA Podmaniczkyak és Hunfalvyak <i>Egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól</i>	155

A Podmaniczkyak szellemi és tárgyi hagyatéka

DETRE JÁNOS Podmaniczky János testamentuma	175
KURUCZ GYÖRGY A racionális gazdálkodás könyvészete az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában	191
OMBÓDI ILDIKÓ – FATSAR KRISTÓF <i>Az aszódi Podmaniczky-kastély kertjei</i>	205
BALÁZSIK TAMÁS <i>Adatok az aszódi Podmaniczky-kastély építéstörténetéhez</i>	222
Resümees • Summaries	239
A kötet szerzői	253
Képmelléklet	257

Előszó

Jelen tanulmánykötet írásai a báró Podmaniczky család egyes tagjainak a magyar társadalmi és kulturális modernizáció érdekében kifejtett tevékenységét veszik számba, elsődlegesen azokat az irodalom-, művészet- és tudománytörténeti vonatkozásokat, amelyek egyszersmind a 18–19. századi Európa művelődéstörténetének hatásterében is elhelyezhetők. A három tematikus blokk keretében a 18. század közepétől egyre növekvő politikai és kulturális befolyással rendelkező bárói família több olyan reprezentánsának munkássága kerül új megvilágításba, akiknek tevékenységével részben már a korábbi szakirodalom is foglalkozott, ám Podmaniczky József vagy Podmaniczky Anna Mária portréja mellé kevésbé ismert karakterek – így például Podmaniczky Károlyé vagy Podmaniczky Lajosé – is felkerültek a korabeli magyar művelődés e szegmensének itt felvázolt tablójára.

Poór János bevezető tanulmánya az európai fejlődési régiók összefüggésében vázolja fel a 18. századi Magyar Királyság társadalmának karakterisztikumait, középpontba állítva azt a jelenséget, hogy a nyugat-európai fejlődési szinttől való leszakadás és a növekvő távolság ellenére a kultúra területén ezzel ellentétes tendenciák, vagyis eredményes felzárkózási törekvések is megfigyelhetők.

Az első tematikus blokk írásai három Podmaniczky családtag – József, Anna Mária és Lajos – irodalmi és tudományos korrespondenciáit helyezik középpontba. Sz. Kristóf Ildikó tanulmánya az Alexander von Humboldt magyar ismerőseként azonosított Bács-Bodrog vármegyei főispán tevékenységét egy kevésbé ismert szempontból mutatja be, amikor is a hazai etnológia és antropológia kialakulásának történetébe illeszti be e kulturális kontaktust. Szilágyi Márton egy

már sokszor exponált – s mint a tanulmány konklúziójából kiderül, jobbára túlexponált – jelenséget, Podmaniczky Anna pesti szalonjának működését elemzi, s új források bevonásával mutatja be a pesti társasélet egyik fontos közegének tényleges irodalomtörténeti súlyát és szerepét. Krász Lilla tanulmánya báró Podmaniczky József és két útítársa németországi, illetve hollandiai tanulmányútjáról ad képet egy – nagy valószínűséggel az evangélikus lelkész Sontagh Sámuelnek tulajdonítható – diáriumtöredék alapján, rekonstruálva a három magyar peregrinusnak a kor neves literátoraival, tudósaival és gyűjtőivel folytatott diskurzusait, s így kialakult kapcsolati hálózatát. Rab Irén és Latzkovits Miklós a Podmaniczky családban tradíciónak számító nyugat-európai egyetemjárást abból a szempontból interpretálja, hogy a család egyes tagjainak emlékkönyvei, s elsődleges Podmaniczky Lajosé, milyen specifikumokat mutatnak, s hogy azok a bejegyzők személye révén milyen kulturális értéket képviselnek a korabeli album amicorumok jellemzőihez képest.

A második tematikus egység a család egy kevésbé ismert és elismert reprezentánsának, Podmaniczky Károlynak a kapcsolati hálóját vizsgálja. Papp Gábor a bányatanácsos báró mineralógusi, s elsődlegesen gyűjtői tevékenységét a részletesen felvázolt, és több új adatot is tartalmazó életrajz előterében értékeli. Gurka Dezső Podmaniczky Károly német kapcsolati rendszerét egyrészt abból a szempontból elemzi, hogy a báró tanulmányútjai és házasságai révén miként került kapcsolatba a korszak irodalmának és tudományainak reprezentánsaival, másrészt pedig a mineralógus Schelling-tanítvány által képviselt modernizációs szemlélet tipológiai megközelítésére tesz kísérletet. Tari Lujza írása a Carl Maria von Weber ouvre-jében fellelhető magyaros zenei motívumok eredetére fókuszál, s a főnemest – számos, korábban ebben az összefüggésben nem vizsgált Weber-zenemű esetében is – azok közvetítőjeként mutatja be. Balogh Piroska írása Hunfalvy Pál Podmaniczkyakkal való – s úgyszintén Podmaniczky Károlytól induló – kapcsolatát, illetve annak irodalomtörténeti aspektusait taglalja, mindenekeelőtt pedig Hunfalvy iniciatív szerepét Podmaniczky Júlia és Frigyes írói munkásságának kialakulásában.

„A Podmaniczkyak tárgyi és szellemi hagyatéka” című zárófejezet által kijelölt helyszín természetesen Aszód és környéke. Detre János írása az evangélikus templom építtetőjének, Podmaniczky Jánosnak a portréját a donátor 1738-ban írott verses végrendelete alapján mutatja be, számba véve a pietista gondolkodású főnemes hitvallásának bibliai és teológiai utalásait. Kurucz György tanulmánya arról ad képet, hogy a 18–19. század fordulójának korszerű mezőgazdasági szakmunkái milyen mértékben voltak jelen a Podmaniczkyak, illetve a Prónayak könyvtárában, továbbá arról, hogy a két evangélikus család szakkönyv-állománya milyen koncepcionális és mennyiségi sajátosságokat mutat a Festetics grófok keszthelyi bibliotékájának szakgyűjteményével történő összehasonlítás alapján. Ombódi Ildikó és Fatsar Kristóf a levéltári források és a katonai felmérések térképei segítségével rekonstruálja az egykori aszódi kastélykert térbeli viszonyait, növényzetét és annak változásait. Balázsik Tamás írása a kastély különböző építési periódusairól ad számot, mintegy térben jelenítve meg az építtetők öröklési viszonyait, s részletes leírását ad a díszterem Kracker János Lukács által festett freskóiról is.

A kötet tanulmányainak alapját túlnyomórészt a 2015 májusában Aszódon megrendezett Podmaniczky-konferencia előadásai képezték.¹

A szerkesztő

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Lőrincz Csaba lelkész úrnak, aki az Aszódi Evangélikus Gyülekezet közösségi termében helyet adott konferenciánknak.

GURKA DEZSŐ

Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása*

Báró Podmaniczky Károly (1772–1833) egyike volt azon 18. századi magyar főnemeseknek, akik kiterjedt kulturális kapcsolati rendszerük révén szerepet játszottak a korabeli magyar kultúra instrumentalizációjának előmozdításában. Podmaniczky helyzetének különlegességét az adja, hogy deklaráltan a német kultúra és a német nyelvűség mellett kötelezte el magát, s ennek révén a korabeli német kultúra kiemelkedően sok emblematikus alakjával került személyes ismeretségbe. Két házassága révén még tovább terebélyesedett a kapcsolati hálója, s e sajátos, német orientációját megőrizve vállalt részt az evangélikus egyházi, s csekélyebb részben az országos közéletben is.

A hazai szakirodalom az elmúlt évtizedekben Podmaniczky Károly munkásságával elsődlegesen ásványtani szempontból foglalkozott,¹ német kapcsolati rendszerének feltérképezésére, illetve kulturális attitűdjének társadalomtörténeti szempontú értékelésére eddig nem került sor. Tanulmányom, mely részben egy ko-

* Jelen tanulmány megírását, a kutatások finanszírozását az NKFIH 119577 számú projekt tette lehetővé.

¹ Vö. Papp Gábor – Szendrei Géza – Vinczéné Szeberényi Helga: A Magyar Természettudományi Múzeum Ásvány- és Kőzettárának története, in Kordos László: *Földünk hazai kincsesházai*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 1994, 33–46; Papp Gábor: Podmaniczky Károly, in Bodó Sándor – Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest, Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, 2002, 707–708.

rábbi cikkem anyagára épül,² Podmaniczky német kulturális kapcsolatrendszerének kontextualizálására tesz kísérletet, s ennek kapcsán a következő négy szempontot veti fel: (1) Podmaniczky Károly jénai–freibergi tanulmányútjának iniciatívái és eseményei; (2) Julie Charpentier-vel való házassága s az első feleség családi hátterének szerepe Podmaniczky kulturális kapcsolati hálójának alakulásában; (3) kapcsolati rendszerének további bővülése Eliza Jänkendorf-Nostitz családja révén; (4) Podmaniczky főnemesi életpályának tanulságai a korabeli magyar tudomány instrumentalizációjának aspektusából.

**Báró Podmaniczky Károly 1802–1804-es
tanulmányútjának személyes vonatkozásai és
tudománytörténeti konnotációi**

Báró Podmaniczky Károly sokoldalú tevékenységének több aspektusát is feltárták a történeti kutatások – így mineralógusi munkássága mellett életrajzának egyháztörténeti, filozófiai és társadalomtörténeti aspektusai is egyre inkább figyelmet kapnak –, s ennek nyomán Podmaniczky egyre inkább az evangélikus főnemesség egyik meghatározó alakjának tűnik. Időnként kifejezetten negatív kortársi megítélése³ leginkább annak tudható be, hogy Podmaniczky elsődlegesen német nyelvi és kulturális közegben mozgott, s a magyarországi változtatások szükségességére is e nézőpontból tekin-

² Gurka Dezső: Egy magyar bányatanácsos vándorévei. Báró Podmaniczky Károly jénai és freibergi tanulmányútjának kora romantikus konnotációi, *Magyar Tudomány* (169), 2008/3, 334–342.

³ Vö. Széchenyi István: *Napló*. Szépirodalmi, Budapest, 1978, 120.

tett. E habitusát jól érzékelteti Anton Einsle festménye is,⁴ amely a bárót korabeli német polgári viseletben ábrázolja (V. kép).⁵

Podmaniczky német kapcsolatrendszerének kiindulópontját elsődlegesen bányakamarási tisztsége, illetve a selmecebányai akadémián szerzett ásványtani ismeretei jelentették. 1802 novemberétől 1803 márciusáig Jénában tartózkodott,⁶ ahol természetfilozófiai és esztétikai magánórákat vett Friedrich Wilhelm Joseph Schellingtől.⁷ A magyar báró neve Carolina Michaelisnek, Schelling feleségének a levelezésében többször is felbukkan, s egyik beszámolója érzékletes képet fest a jénai kör társasági életéről is.⁸

⁴A portré tudomásom szerint semmilyen kiadványban nem szerepelt, s létezéséről csupán egy 1936-os adat állt rendelkezésemre, mely szerint a Sütő utcai gimnázium dísztermének portrészorába tartozott a kép. Vö. Szigethy Lajos: *Evangélikus magyar arcképcsarnok. Néhány szó azokról az evangélikus, illetőleg protestáns kiválóságokról, akiknek arcképe (mellszobra) a Pesti Deák-téri Testvéregyházak dísztermének ékessége*. Budapesti Evangélikus Leánygimnázium Ifjúsági Gyámintézete, Budapest, 1936, 13–14. és 31. Kertész Botond tudományos munkatárs úrnak tartozom köszönettel azért, hogy érdeklődésemre megküldte a fotót az Evangélikus Országos Múzeum tulajdonában lévő festményről. Első közlését lásd Gurka, Dezső: *Die Jenaer und Freiburger Studienreise des Barons Karl von Podmaniczky, in ders.: Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena. Wissenstransfer an der Wende des 18–19. Jahrhunderts im Rahmen der „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“*. Gondolat, Budapest, 2015, 98–115; mellékletként, 176.

⁵Podmaniczky Frigyes így jellemezte apja szokásait: „Atyám szinte az akkori divat szerint volt öltözve. Borotvált arc, fehér nyakkendő, rumburgi vászoning csipkével kihányva; galambszín, szűk, sujtás nélküli nadrág (...) Drezdában készíttette magyar csizmáit, ahol egy, a hadsereg, illetőleg a testőrség számára dolgozó rendkívül híres varga létezett.” Vö. Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek I.* (1824–44). Grill, Budapest, 1887, 12.

⁶Gurka Dezső: *Egy magyar bányatanácsos vándorévei*, 334–342.

⁷A Jénában tevékenykedő magyar schellingiánusokról, illetve Podmaniczky Károly szerepéről lásd Gurka Dezső: *A jénai Ásványtani Társaság hatása a schellingi filozófia magyar recepciójára*, in Egyed Péter (szerk.): *Felvilágosodás, magyar századforduló. A VII. Hungarológiai Kongresszus Filozófia Szekciójának előadásai*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2012, 31–38.

⁸Lásd Damm, Sigrid von (Herausgegeben): *Begegnung mit Caroline. Briefe von Caroline Schlegel-Schelling*. Reclam, Leipzig, 1984, 303.

A magyar báró Schelling társaságában megfordult Goethénél is, akinél találkozott Hegellel,⁹ Schillerrel pedig a költőminiszter ebéd-meghívása kapcsán ismerkedett meg.¹⁰ Goethe egy helyütt így írt Podmaniczkyról: „sokoldalúan tájékozott, a mi törekvésünknek és tevékenységünknek is részese tudott lenni és képes volt azokba tevékeny módon bekapcsolódni”.¹¹ A báró aláírása – 1803. március 6-i dátummal – megtalálható August Goethe emlékkönyvében.

Podmaniczkyt 1800-ban a jénai Mineralogische Societät munkájában aktívan részt vevő s ott két ízben előadást is tartó Bodó Sámuel ajánlotta a tudományos társaság tagjául.¹² Podmaniczky jénai jelenléte részét képezi a magyar filozófiatörténet egy olyan fejezetének, amikor is a magyar schellingiánusok a német idealizmus korai jelenléteit szinkron módon recepcióalták, mi több, néhány, az Ásványtani

⁹Vieweg, Klaus: Kis elbeszélések és „gondolkodó megemlékezés” – Hegel kapcsolatai Magyarországgal, *Magyar Filozófiai Szemle* (38), 1994/3–4, 567.

¹⁰Goethe, Johann Wolfgang von: *Begegnungen und Gespräche* IV. (Herausgegeben: Renate Grumach.) De Gruyter, Berlin–New York, 1985, 325.

¹¹„Belebt sodann war die Akademie durch bedeutende Studierende, die durch ihr Streben und Hoffen auch den Lehrern gleichen jugendlichen Mut gaben. Von bedeutenden, einige Zeit sich aufhaltenden Fremden nenne ich von Podmaniczky, der vielseitig unterrichtet an unserem Wollen und Wirken theilnehmen und thaetig miteingreifen mochte.“ Vö. *Goethes Sämtliche Werke* 38. Propyläen, Berlin, 1828, 272.

¹²Benedek Klára: *A jénai ásványtani társulat magyar tagjai. (Levelek a magyar felújulás szellemi életénektörténetéhez).* Danubia, Budapest, 1942, 15. Bodó szerepéről a Mineralogische Societät munkájában lásd Gurka Dezső: Magyar schellingiánusok előadásai a jénai Ásványtani Társaság ülésein, in uő (szerk.): *Formációk és metamorfózisok. A geológia, a filozófia és az irodalom kölcsönhatásai a 18–19. században.* Budapest, 2013, Gondolat, 144–158. A Társaság működéséről lásd Kreher-Hartmann, Birgit: *Die Mineralogische Societät zu Jena.* Friedrich-Schiller-Universität, Jena, 2014, 16–28. és Heide, Klaus: Die „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“ und ihre Außenwirkung, in: Gurka, Dezső (Hrsg.): *Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena. Wissenstransfer an der Wende des 18–19. Jahrhunderts im Rahmen der „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“.* Gondolat, Budapest, 9–23.

Társaság ülésein megtartott előadás révén azokat magának a német tudományos közegnek a számára is közvetítették.¹³

Podmaniczky Jénát elhagyva 1803-ban Freibergbe utazott, Abraham Gottlob Werner professzornak, a kőzetek üledékes eredetét valló nep-tunista irányzat fő alakjának a személyes hívására. Werner professzor hamarosan bemutatta őt a Charpentier családnak, miáltal Podmaniczky nem csupán szakmai kapcsolatait bővíthette ki, hanem későbbi feleségével, Julie Charpentier-vel (1776–1811) is megismerkedett.¹⁴

Julie Charpentier 1798 decemberétől 1801 márciusáig az akkor elhunyt Novalis második menyasszonya volt.¹⁵ A költő lipcsei ismerőse, Johann Adolph Thilemann hadnagy révén ismerte meg a lányt, aki korábban nővérét, Wilhelmine Charpentier-t vette feleségül. Julie alakja a *Heinrich von Ofterdingen* című regényben is többször felszlik.¹⁶ A Csehországból (Böhmen) származó öregember, akit a kommentárok Jakob Böhme miszticizmusával hoznak kapcsolatba, éppen Julie születésnapján pillantotta meg a „fémek királyát”, az aranyat,¹⁷ Heinrichnek elhunyt kedvese, Mathilde pedig egy lány érkezését adja hírül, aki majd a főhős vigasztalója lesz mindaddig, amíg Ofterdingen halála után újból találkozhatnak. Julia Charpentier valós arcvonásait arról a portréről ismerhetjük, amelyet Dora Stock készített róla, s amelyért a vőlegény 1800-ban írott *Dórához* című költeményével mondott köszönetet (1. kép).¹⁸

¹³ A jénai konstelláció magyar szereplőiről lásd Gurka, Dezső: Vorträge ungarischer Schellingianer in den Sitzungen der „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“, in ders.: *Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena. Wissenstransfer an der Wende des 18–19. Jahrhunderts im Rahmen der „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“*. Gondolat, Budapest, 2015, 64–66.

¹⁴ Derka: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*, 53.

¹⁵ Novalis első menyasszonyának, Sophie Kühnnek 1797 márciusában bekövetkezett halála után költözött Freibergbe, s 1797 decemberétől 1799 májusáig volt az ottani bányászati akadémia hallgatója. Vö. Roder, Florian: *Novalis. Die Verwandlung des Menschen*. Urachhaus, Stuttgart, 1992, 369–373.

¹⁶ Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. Helikon, Budapest, 1985, 56, 55. és 131.

¹⁷ Schulz, Gerhard: *Novalis*. Rowohlt, Hamburg, 1969, 138.

¹⁸ Az *An Dora. Zum Dank für das Bild meiner Julie* című verset lásd Novalis: *Werke in einem Band. Aufbau*, Berlin und Weimar, 1983, 65.

Podmaniczky, aki két évvel Novalis 1801 márciusában bekövetkezett halála után érkezett Freibergbe, s hamarosan megkérte Julie Charpentier kezét. Az apa jóváhagyását veje, Thielmann hadnagy – aki a napóleoni háborúk végére tábornoki rangot kapott – eszközölte ki (3. kép).¹⁹

Az esküvőt 1804. július 23-án tartották a Charpentier-ék Burgstraßen lévő házában, s annak tényét a Szent Péter-templom anyakönyvébe jegyezték be. Podmaniczky feleségével 1805. március 30-án útra kelt új hivatali helyére, Nagyszebenbe. Julie Charpentier Novalis több kéziratát, közöttük állítólag a *Himnuszok az éjszakához* egy autográfját,²⁰ továbbá a *Saisi tanítványok* eredetijét²¹ is, magával vitte, ám a kéziratok sorsa nem követhető végig. A költő *Astralis* című művének kézírata – amely a *Heinrich von Ofterdingen*el nem készült második fejezetébe illeszkedett volna – mindenesetre egy Geibel nevű könyvtáros révén került elő, aki pesti tartózkodása során, valamikor 1827 és 1850 között, tehát évtizedekkel Julie Charpentier halála után juthatott hozzá a hagyatékából származó autográfhoz.²²

Freiberg vonzásterében. Julie Charpentier családi háttere

Julie édesapja, Johann Friedrich Wilhelm Toussaint von Charpentier (1738–1805), a freibergi bányászati akadémia első matematika- és fizikaprofesszora volt, akinek ősei jóval a nagy francia forradalom előtt települtek át el Normandiából.²³ A professzor, aki a bányaművelés-tan szakértőjeként tett szert széles körű szakmai hírnévre, eredetileg matematikával foglalkozott, s csak a freibergi matematika

¹⁹ Derka: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*, 54.

²⁰ Uo. 48–58.

²¹ Túróczi Trostler József: Vajda Péter és a német romanticizmus, *Egyetemes Philológiai Közlöny* (37), 1913, 250.

²² Vietor, Sophia: *Astralis von Novalis. Handschrift – Text – Werk*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2001, 65.

²³ Derka Clarisse: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940, 3.

tanszékre történt kinevezését követően kezdett bányászati tanulmányokat Abraham Gottlob Wernernél.²⁴

Charpentier *Petrographische Karte des Churfürstenthums Sachsen und der Incorporirten Lande* (1778) című térképének, amelyen elsőként jelölte színekkel egy-egy nagyobb térség geológiai formációit, meghatározó szerepe volt a geológiai térképezés történetében.²⁵ A professzor kiterjedt külföldi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, s 1785-ben Magyarországra is ellátogatott. Selmechánya környékén tanulmányozta az amalgáció módszerét, s e tapasztalatai nyomán két évvel később Halsbrücke mellett amalgáló üzemet építtetet.²⁶ Neve megtalálható a Born Ignác által életre hívott „Societät der Bergbaukunde“ alapítóiratainak aláírói között.²⁷ Charpentier professzor tudományos eredményei nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a munkásságának fő vonulatait képező bányaműveléstan a 18. század végén kiléphetett a szűkebb szakmai keretek közül, s e terület hamarosan általánosabb, geológiai és természetfilozófiai érdeklődésre tarthatott számot.²⁸

Charpentier professzornak a korabeli német társadalmi és kulturális közeggel való kapcsolata még szorosabbá vált gyermekeinek – négy lánya és két fia – pályája, illetve házasságai révén. A legidősebb lány,

²⁴ A kőzetek keletkezésének szembenálló interpretációiról lásd Rózsa Péter: *Geológia a paradigma előtt: a neptunista-vulkanista vita*, in Gurka Dezső (szerk.): *Formációk és metamorfózisok. A geológia, a filozófia és az irodalom kölcsönhatásai a 18–19. században*. Gondolat, Budapest, 2013, 52–60.

²⁵ Rudwick, Martin J. S.: *Bursting the Limits of Time. The Reconstruction of Geohistory in the Age of Revolution*. The University of Chicago Press, Chicago–London, 2005, 85–87.

²⁶ Killes, Walter (Hrsg.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie* Bd. 2. Saur, München, 1999, 306.

²⁷ Molnár, László – Weiss, Alfred: *Ignaz Edler von Born und die Societät der Bergbaukunde, 1786*. Bundesministerium für Handel, Gewerbe und Industrie, Fachverband der Bergwerke und Eisen erzeugende Industrie, Wien, 1986, 88.

²⁸ Ennek jeleként értékelhető például, hogy Goethe kölcsönadta a mineralógia iránt érdeklődő Schellingnek Charpentier egyik bányaműveléssel kapcsolatos könyvét. Vö. Engelhardt, Wolf von: *Goethe im Gespräch mit der Erde. Landschaften, Gesteine, Mineralien und Erdgeschichte in seinem Leben und Werk*. Böhlau Nachfolger, Weimar, 2003, 193.

Wilhelmine 1791-ben ment férjhez Johann Adolf von Thielmann (1765–1824) hadnagyhoz. (Thielmann feleségének, Wilhelminének a neve egyébként szintén összekapcsolódott a német romantika történetével, 1817-től ugyanis a kor egyik legjelentősebb német regényírójának, Annette von Droste-Hülshoffnak szorosabb ismerősi köréhez tartozott.²⁹) Podmaniczkyt, mint korábban a Drezdában megismert Novalist is,³⁰ ő mutatta be Julie Charpentier-nek.

Thielmann a későbbiekben a napóleoni háborúk porosz oldalon harcoló főtisztje, 1810-től tábornoka lett, s részt vett a jénai, friedlandi, borogyinói és a waterlooi csatákban.³¹ Borogyinónál tanúsított hősiességét Fontane is megörökítette *Roham előtt* című regényében.³² A Napoleon végső vereségét két nappal megelőző lignyi ütközetben (4. kép), egy a poroszok számára előállt szerencsés véletlen folytán, Thielmann altábornagy alakulatának fontos szerepe volt abban, hogy Grouchy marsall csapatai végül nem érkeztek meg a waterlooi csataterre.³³

Charpentier professzor legfiatalabb lánya, Ernestina Franz Volkmar Reinhardhoz (1853–1812), a wittembergi egyetem teológia- és filozófiaprofesszorához (2. kép) ment feleségül, aki 1790/91-es rek-

²⁹ Droste-Hülshoff, Annette von: *Westfälische Schilderungen. Bei uns zulande auf dem Lande*. Hofenberg, Berlin, 2015, 54.

³⁰ Derka: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*, 21.

³¹ Vö. Schmidt, Friedrich August (Herausgeg.): *Neuer Nekrolog der Deutschen*. II. Jahrgang, 4. Heft, Voigt, Ilmenau, 1826, 920–946. Waterlooánál Thielmann Blücher III. hadtestét vezette. Lásd Summerville, Christopher: *Who was Who at Waterloo. A Biography of the Battle*. Routledge, Oxon–New York, 2007, 371–372.

³² Vö. Fontane, Theodor: *Vor dem Sturm. Roman aus dem Winter 1812 auf 13*. Hofenberg, Berlin, 2014, 323–325.

³³ „Végzetes hibát követett el Grouchy. A poroszokat üldözve nem vette észre, hogy Blücher fő erői elszakadtak tőle és egyesülnek Wellingtonnal. Letévedt az útról és Thielmann kis alakulatát üldözte, tévesen feltételezve, hogy Blüchert üldözi.” Vö. Manfred, Albert Zakharovich: *Napoleon*. Kossuth–Gondolat, Budapest, 1981, 487. Thielmann szerepéről lásd Glover, Gareth: *Waterloo. Myth and Reality*. Pen & Sword, Barnsley, 2014, 214–216.

torságát követően a drezdai udvar lelkésze lett,³⁴ s kezdeményező szerepet játszott a Fichte ellen irányuló ateizmusvita kiobbantásában.³⁵ Reinhard a kanti filozófia hatását tükröző a szupranaturalista teológia egyik fő reprezentánsa volt.³⁶ (Az 1812-ben megözvegyült Ernestine három évvel később Peter Carl Wilhelm Freiherr von Hohenthal szász miniszterhez ment férjhez.³⁷)

Charpentier professzor két fia édesapjuk pályáját választotta.³⁸ Az idősebb, Toussaint (1779–1847) különféle bányahivatali állásokat töltött be, de tudományos tevékenységet is folytatott.³⁹ A fiatalabb fiú, Johann (1786–1855) Freibergben tanult, ahová Podmaniczkyval egy évben iratkozott be.⁴⁰ Később bátyja segítségével, aki ekkoriban már a schweidnizi bányahivatal vezetője volt, Felső-Sziléziában vállalt munkát, 1808 és 1812 között pedig a Pirreusokban végzett kutatásokat, utóbbiakat a francia udvar megbízásából. Ekkori tapasztalatai nyomán készített geológiai térképeit *Essai sur la constitution géologique des Pyrénées* (1823) című művében adta ki, amelyben leírta

³⁴ A kanti filozófia hatására kialakult szupranaturalizmus álláspontja szerint az isteni igazság, az emberi megismerőképeség korlátozott voltából adódóan, csupán egy természetfeletti kinyilatkoztatás következtében tárulhat fel az ember számára. Lásd Rohls, Jan: *Protestantische Theologie der Neuzeit. Die Voraussetzungen und das 19. Jahrhundert*. Mohr, Tübingen, 1997, 307–308.

³⁵ Kühn, Manfred: *Johann Gottlieb Fichte. Ein deutscher Philosoph*. Beck, München, 2012, 79–80.

³⁶ A kanti filozófia hatása: az isteni igazság, az emberi megismerőképeség korlátozott voltából adódóan, csupán egy természetfeletti kinyilatkoztatás következtében tárulhat fel az ember számára. Rohls, Jan: *Protestantische Theologie der Neuzeit 1. Die Voraussetzungen und das 19. Jahrhundert*. Siebeck, Tübingen, 1997, 307–308.

³⁷ Voigt, Friedrich: *Neuer Nekrolog der Deutschen 7/1*. Voigt, Ilmenau, 1931, 259–260.

³⁸ Munkásságukról lásd Gurka: *Die Jenaer und Freiburger Studienreise des Barons Karl von Podmaniczky*, 108.

³⁹ Szilézia földrajzi viszonyait leíró műve *Darstellung der Höhen verschiedener Berge, Flüsse und Orte Schlesiens* (1812) címmel jelent meg. Vö. *Neue deutsche Biographie*. Duncker & Humblot, Berlin, 1957, III/306.

⁴⁰ Ezért az adatért Papp Gábornak tartozom köszönettel.

a Keleti-Pirreneusok horizontális rétegmozgásait.⁴¹ 1813-tól kezdődően Svájcban dolgozott, s a későbbiekben korának egyik legismertebb gleccserkutatójává vált.⁴²

Julie Charpentier későbbi sorsára nézve tehát meghatározó volt az intellektuális családi légkör, s maga a mineralógia is tényezőjévé vált személyes kapcsolatainak alakulásának, ugyanis mind fiatalon meghalt vőlegénye, Novalis, mind pedig későbbi férje, báró Podmaniczky Károly Werner tanítványa, illetve követője és Charpentier professzor ismerőse volt.

Podmaniczky kapcsolata Julie Charpentier freibergi környezetének tagjaival csak részlegesen adatolható, mint ahogyan felesége magyarországi éveiről is kevés forrás áll rendelkezésre. Az 1804-es esküvőjüket követően Nagyszebenben letelepült házaspár Podmaniczky anyjának 1808-ban bekövetkezett halála után Aszódra költözött. Gyakorta vendégeskedtek a környékbeli kastélyokban, így Gödöllőn is.⁴³ Julie Charpentier kapcsolata nem szakadt meg szülőföldjével sem, ahová több ízben is hazalátogatott. Kazinczy Ferenc egyik levelében például arról ír, hogy báró Podmaniczky Károly feleségét Drezdában feltartóztatta a megszálló francia katonaság.⁴⁴ Julie Charpentier 1811. szeptember 2-án, gyermeke születésekor halt meg.

⁴¹ Killes, Walter (Hrsg.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie* Bd. 2. Saur, München, 1999, 305.

⁴² Laudan, Rachel: *From Mineralogy to Geology. The Foundations of a Science, 1650–1830*. University Chicago Press, Chicago–London, 1987, 102. és Hölder, Helmut: *Kurze Geschichte der Geologie und Paläontologie*. Springer, Berlin–Heidelberg, 1989, 118.

⁴³ Derka: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*, 66.

⁴⁴ Kazinczy levele Rummy Károly Györgynek, 1808. október 27. Vö. *Kazinczy Ferenc levelezése* 6. (Közléteszi Váczy János) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1895, 101.

Podmaniczky Károly német kapcsolati hálójának alakulása 1811 után

Podmaniczky számára Julie Charpentier halála után is meghatározó maradt a német kulturális orientáció. Sógornője férjével, Franz Volkmar Reinharddal való vélhetőleg rendszeresebb korrespondenciájáról annak kondoleáló levele is tanúskodik.⁴⁵ Wernerrel a professzor 1817-es haláláig fenntartotta baráti viszonyát, sőt éppen abban az évben tervezte őt meglátogatni. Barátságuk 1818-ban írt egyik német ismerősének: „a sok fájdalmas veszteséget, amit sajnós már elszenvedtem, türelemmel tudtam viselni, – csak az én Julim és Wernerem elvesztését nem.”⁴⁶ Ugyanitt arról a megghiúsult tervéről is beszámolt, hogy a következő telet Freibergben, Wernernél szándékozott volna tölteni, hogy mineralógia kérdésekben vele konzultálhasson, illetve kéziratait használhassa.

Podmaniczky báró egy évvel Julie Charpentier halála után újra megnősült. A szintén német területről származó második feleség, Eliza Nostitz-Jänkendorf (1788?–1853) (5. kép) apja Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf, aki 1809 és 1831 között szász királyi miniszter volt, s Arthur von Nordstern néven költőként, s Byron német fordítójaként is ismertté vált. Werner professzorról gyászversben emlékezett meg.⁴⁷ (Lánya, Clotild Nostitz-Jänkendorf szintén írt verseket, ezek egyikét emlékirataiban Jósika Miklós le is jegyezte.⁴⁸) Gottlob

⁴⁵ „Csak valóra válthatná a bennünk keltett reményt, hogy még az évben eljönne Szászországba! Nem kevésbé járulna hozzá az Ön talpraállásához és a mi megnyugvásunkhoz, ha Önt körünkben láthatnánk.” Lásd Kokas Károly – Szajbély Mihály: Bevezető, in Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában”. (Összeáll. Kokas Károly és Szajbély Mihály), Szépirodalmi, Budapest, 1988, 448–449. Fordította Gerhát Ágnes és Hernádi Zsófia.

⁴⁶ Thienemann, Theodor: Weimar, Wien und die ungarische Literatur, in Bleyer, Jakob – Schmidt, Heinrich – Thienemann, Theodor: *Festschrift für Gideon Petz*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Budapest, 1933, 44.

⁴⁷ Hasse, Traugott Lebrecht (Herausgeg.): *Denkschrift zur Erinnerung an die Verdienste des in Dresden am 30. Juni 1817 verstorbenen K. S. Bergath's Werner, und an die Fortschritte bei der Bergakademie zu Freiberg*. Arnold, Leipzig, 1848, 17.

⁴⁸ Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában”, 423–424.

Nostitz-Jänkendorf, aki maga is aktív szabadkőműves volt, 1815-ben *Liederkreis für Freimaurer* címmel adott ki versgyűjteményt.⁴⁹ E tények Podmaniczky életrajza szempontjából is érdekesek lehetnek, lévén családja több tagja is kapcsolatban állt a páholyok világával.⁵⁰ Nostitz-Jänkendorf 1822-es magyarországi utazásának élményeit is megörökítette.⁵¹ További érdekes magyar vonatkozás, hogy mind Podmaniczky nagyszüleinek – Podmaniczky Jánosnak és Osztróluczky Juditnak –, mind pedig a szász költőminiszter egyik rokonának (nagyapja testvérének⁵²), Wolf Gottlob Nostitz-Jänkendorfnak a portróját⁵³ Mányoki Ádám festette.⁵⁴

Podmaniczky a tízes évek közepétől végleg visszavonult a hivatali munkától.⁵⁵ Második házasságából hat gyereke született, köztük

⁴⁹ Schmidt, Friedrich August (Herausg.): *Neuer Nekrolog der Deutschen*. 14. Jahrgang, 2. Theil, Voigt, Weimar, 1838, 619–620.

⁵⁰ Podmaniczky József 1787-től az egyik páholy nagymestere volt. Lásd Heverdle László: *Adalékok Hunfalvy Pál életéhez: tudományos tevékenységének eszmei előképei 1850-ig*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, 1998, 18–24.

⁵¹ Fiedler, Frank – Fiedle, Uwe: *Lebensbilder aus der Oberlausitz*. Books on Demand GmbH, Norderstedt, 2014, 190. Erinnerungsblätter eines Reisenden im *Hochsommer* 1822 című svájci, itáliai és magyarországi élményeket rögzítő 1824-ben megjelent művének keletkezése minden valószínűség szerint kapcsolatba hozható magyar rokonságával.

⁵² Buzási Enikő részletes leírást ad Wolf Gottlob Nostitzról, de a Nostitz és a Podmaniczky család kapcsolatáról nem tesz említést. Vö. Buzási, Enikő: *Ádám Mányoki (1673–1757). Monographie und Oeuvrekatalog*. Ungarische Nationalgalerie, Budapest, 2003, 358.

⁵³ A portrét lásd https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wolf_Gottlob_Nostitz_by_Adam_Manyoki.jpg

⁵⁴ Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf leszármazási táblázatát lásd <http://www.ebay.pl/itm/Adelsprobe-EDUARD-GOTTLOB-VON-NOSTITZ-UND-JAENCKENDORF-Stammbaum-Adelsnachweis-/121635779289>

⁵⁵ Fáy András emlékiratában így jellemezte Podmaniczky hivatali tevékenységét: „BR PODMANICZKY KÁROLY Jó fő, s különösebben a bányászati és kereskedelmi tárgyakban a megyére nézve, igen használatos táblabíró volt.” Idézi Hász-Fehér Katalin: *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében (Fáy András irodalomtörténeti helye)*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000, 303.

Podmaniczky Frigyes is. Első lányát, báró Jósika Miklós regényíró majdani feleségét, Júliának kereszteltette, s csak a második leány, Eliza kapta az édesanya nevét. Podmaniczky Frigyes naplója arról is beszámol, hogy (drezdai mintára) szülei honosították meg Magyarországon a karácsonyfaállítás szokását, ami – pesti házuk és aszódi kastélyuk látogatói révén – az 1840-es évekre már általánosan elterjedtté vált.⁵⁶

Podmaniczky német kapcsolatai imponálóan kiterjedtek maradtak – a Carl Maria Weberrel⁵⁷ és Adam Müllerral⁵⁸ való ismeretségét lehetne itt megemlíteni –, jóllehet később is inkább tanúja, semmint résztvevője volt e kulturális körök tevékenységének. Idősebb korában is több ízben ellátogatott Drezdába, ahol felkereste Weberet.⁵⁹ 1820-ban a zeneszerző *Preciosa* című, a spanyolországi cigányokról szóló operájához több olyan nótát küldött, amelyet Bihari János aszódi hegedűjátéka alapján kottáztatott le.⁶⁰ Podmaniczky a nagy romantikus zeneszerzőt valószínűleg második feleségének apja révén ismerhette meg, Weber ugyanis közeli kapcsolatban állt a Göttinger Hainbund tagjaival. A kör egyik legtehetségesebb fiatal szerzője Friedrich Kind, *A bívös vadász* szövegírója volt.⁶¹ Weberrel való szoros kapcsolatát

⁵⁶ Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek* I. (1824–1844), 82–83.

⁵⁷ Podmaniczky Weberrel való kapcsolatát már a két világháború közötti népszerűsítő irodalom is számon tartotta. Lásd Benedek Rózi: Jósika Júlia, in Benedek Rózi – B. Radó Lili – D. Lengyel Laura Ego – Laczkó Márta: *Ezer év nagyasszonyai*. Dante, Budapest, 1937, 262.

⁵⁸ Podmaniczky további jeles ismerősét lehet beazonosítani a szóban forgó levél záróformulája alapján, amelyben arra kérte a címzettet, hogy adja át üdvözlését Adam Müllernek. Müller volt romantikus közgazdasági iskola legjelentősebb képviselője. Vö. Burkhardt, Johannes – Priddat, P. Birger (Hrsg.): *Geschichte der Ökonomie*. Deutscher Klassiker Verlag, Frankfurt am Main, 2000, 658–659.

⁵⁹ „Atyám általában sűrűn közlekedett Drezdával, nemcsak mert nejének szüleivel és testvéreivel atyafiságosan érintkezett, de mert Carl Maria Weber a *Bívös vadász* világhírű zeneszerzőjével jó barátságban élt s vele levelezett.” Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek* I. (1824–1844), 60.

⁶⁰ Uo. 60.

⁶¹ Németh Amadé: *Weber*. Zeneműkiadó, Budapest, 1983, 138–139.

nak ugyanakkor van egy magyarországi mineralógiai vonatkozása is: a zeneszerző apja, Franz Anton Weber egyike volt a Szklenón létrejött Societät für Bergbaukunde alapító tagjainak.⁶²

Bár Széchenyi naplója szerint az idős báró 1828-ban feladatot vállalt a Kaszinó alapszabályának kidolgozásában,⁶³ hazai viszonylatban is túlnyomórészt német nyelvű közegben mozgott. Schedius Lajoson keresztül kapcsolatban állott azzal a pesti evangélikus, német anyanyelvű, de hungarus-tudatú értelmiségi körrel is, melynek kulcsszerepe volt a schellingi filozófia hazai recepciójában.⁶⁴ Schedius a pesti evangélikus értelmiség egyik központi alakjaként éppen a német társas élet szokásrendjét próbálta meghonosítani Pest-Budán.⁶⁵ Podmaniczky élete utolsó évében fiai, Frigyes és Ármin nevelőjéül Hunfalvy Pált hívta meg Aszódra, a majdani híres nyelvész késmárki tanárainak ajánlására.⁶⁶ Aligha tekinthető véletlennek, hogy egy szepességi szász diákra esett a választása, mint ahogyan az sem, hogy jó előre úgy végrendelkezett, hogy semmiképpen ne szlovák lelkész végezze majd a temetési szertartását.⁶⁷

Podmaniczky Károly 1833 szeptemberében halt meg. Végrendeletének megfelelően az aszódi evangélikus templom alatt lévő Podmaniczky-sírboltba, Julie Charpentier mellé temették.⁶⁸ A Podmaniczky család és a Nostitz rokonság kapcsolata még jóval később is

⁶² Flügel, Helmuth W.: Abraham Gottlob Werner und der „Workshop“ von Schemnitz 1786, *Jahrbuch der geologischen Bundesanstalt* (149), 2009/2–3, 302.

⁶³ Széchenyi: *Napló*, 417.

⁶⁴ Schedius Podmaniczkyvel való barátságáról lásd Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek* I, 18.

⁶⁵ László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. *Budapesti Negyed* (46), 2004/4, 165–184.

⁶⁶ Urbán Aladár: Hunfalvy Pál 1848–1849-ban, in Hunfalvy Pál: *Napló, 1848–1849*. (A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta, Urbán Aladár.) Szépirodalmi, Budapest, 1986, 8.

⁶⁷ Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek* I. (1824–1844), 98.

⁶⁸ Derka: *Báró Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*, 78.

intenzív maradt: Podmaniczky Júlia és annak férje, báró Jósika Miklós 1864-ben a brüsszeli emigrációjából átköltözött Drezdába, ahol az ottani befolyásos rokonság⁶⁹ támogatását élvezték.⁷⁰

Egy főnemesi életpálya tanulságai

Podmaniczky Károly tartós jelenléte a német tudományos-kulturális közegben, illetve a kor jelentős személyiségeivel való közeli és tartós kapcsolata még azzal számot vetve is meglehetősen egyedinek tekinthető, hogy a 18–19. század fordulójának kontaktológiai kutatásai számos párhuzamot tudnak felmutatni. Ezen időszakban a megélenkülő egyetemjárás és a német tudományos társaságok működése viszonylag sok olyan lehetőséget rejtett, melyek révén a magyar peregrinusok a kor legfontosabb filozófiai és tudományos törekvéseinek tanújává, s olykor valamelyest részesévé is válhattak. A hazatérők, pontosabban a pótlólagos instrumentalizációs közegből kiszakadók azonban hosszabb távon nem rendelkeztek megfelelő intézményi háttérrel, s így jobbára teljesen elszakadtak korábbi szellemi környezetüktől. Podmaniczkyt mind vagyoni helyzete, mind pedig két házasságának nyomán kialakult sűrű szövésű kapcsolati hálója megóvta az ilyen jelleű izolálódástól. Ugyanakkor nem elhanyagolható az a momentum sem, hogy mineralógiai képzettsége és gyűjtőtevékenysége éppen azon a területen jelentett számára külső illeszkedési pontokat, amely – az ásványokban rendkívül gazdag Magyar Királyságnak és Erdélyi Nagyfejedelemségnek a korban kialakuló geogyűjtemények szempontjából történő további felértékelődése kapcsán – biztos tekinthető a 18.

⁶⁹ A Nostitz család befolyását jól mutatja, hogy Podmaniczky Júliának nem csupán nagyapja, de nagybátyja, Eduard Gottlob von Nostitz-Jänckendorf (1791–1858) is szász királyi miniszter volt, 1836 és 1844 között a belügyeket irányította. Lásd Müller, Jürgen: *Der Deutsche Bund in der nationalen Herausforderung 1859–1862. 3. Band.* Oldenbourg, München, 2012, 330.

⁷⁰ Kokas–Szajbély: Bevezető, 9.

század vége, a 19. század eleje magyar kulturális-tudományos siker-ágazatának.⁷¹

Podmaniczky hazai mozgásterét jelentős mértékben evangélikus kapcsolati hálója határozta meg, mind bárói családja tagjaként, mind a pesti evangélikus értelmiségi körökkel kialakított nexusa révén. 1826-ban iktatták be a dunántúli egyházkerület felügyelői székébe, s ez alkalomból elmondott beszédében három pontban összegezte hitvallását: „Aufklärung, Christentum und Vaterland.”⁷² A hármas célkitűzés szolgálatának lehetőségét a magyar nyelv általánossá tételében, de ezzel együtt az evangélikus kultúra német gyökereinek tiszteletben tartásában látta.⁷³ Egyházi szervezeti keretek között, de egy sajátos német–magyar nyelvi program jegyében lépett fel Jan Kollár ellen is.⁷⁴

E programot a *Muzárium* 1829-es évfolyamába írott cikkében fejtette ki legpregnansabban: „szükséges nálunk is mind a kétnyelv, hogy hazánk élőfája nemeserő és gyümölcsre tenyésszen”.⁷⁵ Az egykor az

⁷¹ Gurka Dezső: A 18–19. századi magyar mineralógus-peregrináció művelődéstörténeti konnotációi, *Századok* (151), 1917/3, 919–947.

⁷² A szöveg további része így kapcsolta össze a három fogalmat: „Köszönjük Istennek, hogy kormányzása alatt élhetünk, amely az igazi felvilágosodásnak helyreállítja jogait, hogy azokat változatos módokon a mi édes hazánkban is érvényesülni engedje.” Vö. Podmaniczky Károly: *Beszéd, amelyet báró Podmaniczky Károly a Dunántúli Evangelica Ecclesiának főintendánsa tartott*. h. n., 1826, 2–4.

⁷³ „A kulturális-nemzeti mozgalom egyik leglelkesebb apostola, báró Podmaniczky Károly ekként elmélkedik a *Muzárium* 1829. évi kötetében: »Előttem világos: hogy kivált nálunk az igazi felvilágosodás, Kereszténység és tiszta Hazaszeretet.«” Lásd Kulin Ferenc: *Közelítések a reformkorhoz*. Magvető, Budapest, 1986, 382.

⁷⁴ „Podmaniczky Károly csatlakozott a Schedius–Liedemann párthoz, s egyik vezéralakja lett a szlovákok elleni fellépésnek.” Lásd Zaskaliczky Péter (szerk.): *Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten*. Pesti Evangélikus Egyház – Deák Téri Egyházközség, 2011, 62.

⁷⁵ Podmaniczky írása a Szemere Pál által szerkesztett, immár *Muzárium* címet viselő *Élet és Literatúra* „Dicsőség nemzet és haza” című tizenegyedik részében jelent meg, többek között Döbrentei Gábor, Jankovics Miklós, Kis János és Teleki László hasonló témájú reflexióinak társaságában, ám egyetlen olyanként, amely a nemzeti problematikát nem kizárólagosan a magyar nyelvhez kötötte.

aszódi kastély kertjében álló fahíd, amely egyik oldalán az „Alles ist Übergang“ felirat, a másikon pedig az ennek megfelelő magyar „Mind-en csak átmenet” felirat volt olvasható,⁷⁶ akár Podmaniczky Károly életjelképének is tekinthető.

Podmaniczky tehát egy a korabeli közéletben meglehetősen specifikus, ám a magyar irodalomban korántsem egyedülálló attitűdöt képviselt, akkor, amikor a nyugati minták átültetésének kapcsán közvetlenül a mintadó közeg kulturális gyakorlatából merített. Csetri Lajos a hasonló jegyeket mutató irodalomtörténeti jelenségekre a „minta-követő modernizáció” fogalmát vezette be,⁷⁷ amelynek a szimultán történeti-társadalomtörténeti jelenségekre való adaptációja nem csupán Podmaniczky mediátori szerepének interpretációja, hanem a kor német nyelvű hungarusai kulturális törekvéseinek értelmezése kapcsán is kontextusba illeszthet egyes atipikusnak tűnő jelenségeket.⁷⁸ E momentumok ugyanakkor abból a szempontból is figyelmet érdemelnek, hogy e magyarországi német nyelvű közeg egyes reprezentánsai – Podmaniczky Károlytól Schedius Lajoson és Winterl Jakabon át Schuster Jánosig – maguk is részesei, olykor pedig tevőleges résztvevői voltak a mintaadó közeg konstellációinak.

Vö. Podmaniczky Károly: Világosodás, Kereszténység és Haza!, *Muzáron* (3), 1829, 19–22.

⁷⁶Gurka: Die Jenaer und Freiburger Studienreise des Barons Karl von Podmaniczky, 105, 115.

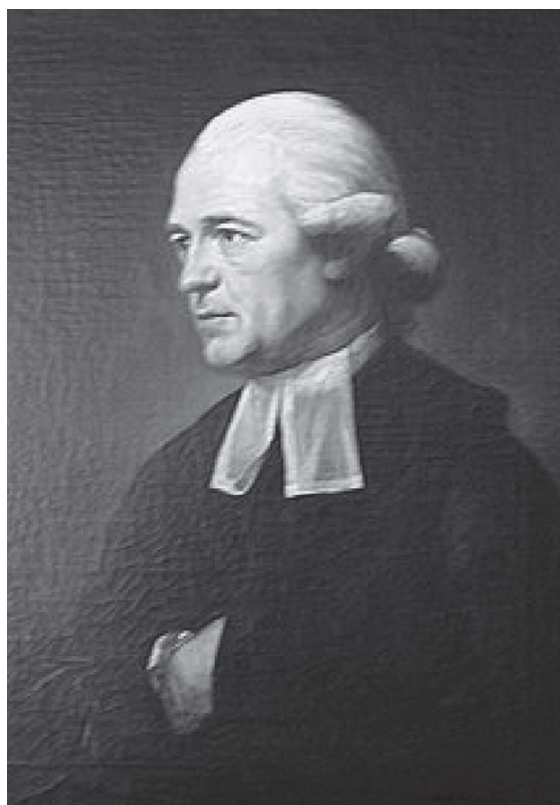
⁷⁷Csetri Lajos: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korában*. Akadémiai, Budapest, 1990, 19.

⁷⁸H. Balázs Éva már a nyolcvanas években kiemelte a hazai történetírásnak azt a meghatározó sajátosságát, hogy hagyományosan túlzottan szűken értelmezi a 18–19. századi magyarországi progresszió fogalmát. Lásd *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen. 1765–1800*. Magvető, Budapest, 1987, 15–16.

1. kép. Julie Charpentier, Novalis második menyasszonya, később báró Podmaniczky Károly felesége (Dora Stock ezüstceruza-rajza)

[http://commons.wikimedia.org/wiki/
File:Dora_Stock_-_Julie_von_Charpentier.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dora_Stock_-_Julie_von_Charpentier.jpg)

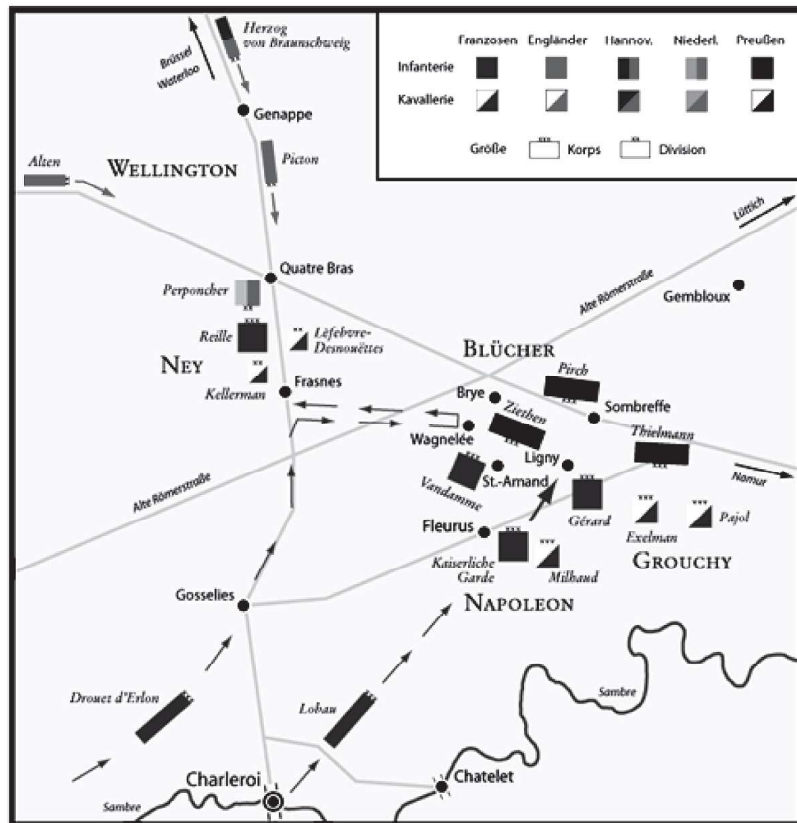

2. kép. *Franz Volkmar Reinhard (1753–1812) evangélikus teológus,
Julie Charpentier sógora*

[http://wikivisually.com/wiki/Wikipedia:
WikiProject_Missing_encyclopedic_articles/ADB_38](http://wikivisually.com/wiki/Wikipedia:WikiProject_Missing_encyclopedic_articles/ADB_38)

3. kép. Johann Adolf Freiherr von Thielmann (1765–1824),
Julie Charpentier másik sógora
https://en.wikipedia.org/wiki/Johann_von_Thielmann

4. kép. A lignyi csata. A jobbszármányon Grouchy marsall lovasságával szemben Thielmann altábornagy hadteste állt
https://hu.wikipedia.org/wiki/Lignyi_csata

5. kép. Podmaniczky Károly második felesége,
Eliza Jänkendorf-Nostitz Wilhelm Egger festménye, 1829
(Magyar Történeti Képcsarnok, Budapest)

Rózsa, Georg: Das Erbe Wilhelms Eggers, *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* (25), 1968/2, Tafel 36.

DEZSŐ GURKA

Baron Károly Podmaniczky's German cultural contact network

Baron Károly Podmaniczky (1772–1834) was one of the few Hungarian aristocrats who in the 18–19th century showed more concern toward cultural than political issues. He got into contact with many emblematic figures of the contemporary German spiritual life. (He knew personally Goethe, Schiller and Hegel, was in connection for a longer time with Schelling, Schlegel and kept up lasting correspondence with Werner and Weber.) This contact network was primarily initiated by Podmaniczky's interest in mineralogy. During his study tour in 1802–1804 he took private lessons from Schelling in Jena, and visited the lectures of the mining academy in Freiberg. He was introduced to professor Charpentier by Werner and married in 1804 his daughter, the former fiancée of Novalis (who died two years earlier). While the circle of contacts and scope of activities of the peregrines who returned home typically gradually faded away, due to his family, his first wife (died in 1811) and later his second wife, Eliza Nostitz-Jänkendorf, Podmaniczky continued to keep permanent contact with his model-giving context. He formulized clearly in his programme the requirement of following German linguistic and literary patterns and bilingualism in Evangelical culture. This cultural attitude on his side aroused harsh opposition from his contemporaries but Podmaniczky's ambitions show similarities in many aspects with the cultural activities of the German language "Hungari" of his age, thus by contextualizing the atypical phenomena we may get a more complex picture on the 18–19th century progression, the "model-following modernization".